

Zerrin Kurtoğlu, *İslam Düşüncesinin Siyasal Ufku*,
İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

Din siyaset ilişkisi kadim zamanlardan beri tartışılmalı meselelerden bir tanesidir. Sosyal hayatın yönetimle olan zorunlu ilişkisi dinin de devreye girme- siyle bazı etkileşimleri kaçınılmaz olarak ortaya çıkarmaktadır. Bu etkileşimler, dahası çatışmalar, kimi zaman dolaylı kimi zaman da direkt olarak dine dayan- maktadır. Esasında bu durumun bütün dinlerin ve siyasal teorilerin yüzleştiği bir gerçek olduğu anlaşılmaktadır.

İslam düşüncesinde de din-siyaset etkileşiminin tezahürlerinin her devirde ortaya çıktığı ifade edilebilir. Genel bir çerçeve çizilecek olursa; Hz. Muhammed'in vefatından hemen sonra peydâ olan ihtilaflar, Emevî yönetiminin otorite sağla- yabilmek adına yaptığı birtakım uygulamalar, Abbâsîlerde halifelik konumu, Osmanlıların hilafet merkezini İstanbul'a taşıması, Cumhuriyet Döneminde ise hilafetin ilgasının gündeme gelmesi ve dahası yakın zamanda ortaya çıkan "Siyas- sal İslam", "Radikal İslam" ve "İlmî İslam" gibi akımların temelini bir şekilde din-siyaset ilişkisine dayandığı söylenebilir.

Devlet yönetim sisteminin Kur'an-ı Kerim'de net bir şekilde belirtilmemiş olması bu konuda çeşitli yorumlara kapı aralamıştır. Söz konusu yorumlarda kimi zaman yorum sahipleri kendi görüşlerini kabul ettirmek için nasları bağlamların- dan kopararak indî mülahazalar öne çıkarmış; kimi zaman da bu konuda net bir hükümün olmayışından hareketle dinî ve ilahi yasaları siyasî hayattan soyutlamış- lardır. Bu durum da din yorumları arasında bir çatışmaya zemin hazırlamıştır. Bu çatışma sonucunda da zikri geçen din-siyaset çatışmasına bir üçüncü etken olarak felsefe dahil olmaktadır. Bu yazımızda tanıtımını yapacağımız eser işte bu Din-Si- yaset-Felsefe bağlamındaki üçlü çatışmadan hareketle İslam düşüncesinin siyasal ufku ele almayı amaçlayan bir doktora çalışmasından kitaplaştırılmıştır.

Eser giriş mahiyetindeki kısa bir başlangıç sonrası üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. İslam Düşüncesinin Siyasal Ufku adlandırmasının sınırları ve bağlamı kitabın girişinde açıklanmaktadır. Zira eserin ismi esaslı bir açıklamayı gerektirecek genişliktedir. Müellif orta çağ İslam düşünürlerinden hareketle eserin genel çerçevesini oluşturmaktadır. Bu düşünürlerin seçimi ise yazarın tasnifine göre İslam Siyasal felsefesinin teorisyenleri olan Farabi, İbn Rüşd ve İbn Bacce gibi İslam filozofları ile İslam siyasal teolojisini temsil eden Gazzali ve İbn Teymiye üzerinden gerçekleşmiştir. Son olarak siyasal sorunun bilimsel çözümünü temsil eden İbn Haldun ele alınmıştır.

Yazar, tezinin temeli olarak Siyaset felsefesinde “İnsanî bilgeliği” temsil ettiğini düşündüğü ve Siyasal Felsefe dediği İslam Filozoflarının siyasal teorileri ile “Tanrı adına yönetimi isteyen” şeklinde tarif ettiği Siyasal teolojiyi karşılaştırmaktadır. Yazara göre siyasal felsefe insan merkezli; siyasal teoloji ise tanrı merkezli bir yorum teşkil etmektedir. Siyasal felsefe teorisyenleri fikirlerini Aristo ve Platon kaynaklı Eski Yunan Felsefesinin kavramlarıyla sağlam bir epistemolojik zemin üzerine kurmakla birlikte netice itibarıyla fikirlerine kendi kültürlerinin mührünü açık bir şekilde vurmuşlardır.

Siyasal felsefeyi savunan Farabî İdeal devleti olan Erdemli Şehir’in hakikat bilgisi ile tesis edilebileceğini savunur. Bu bilgi ise en iyi Tanrı ile kozmosun ilişkisi bilinirse elde edilebilir. Buradan hareketle yazar Farabî’nin teorisinin temel kavramı olarak taklidi kabul eder. Yani en iyi yönetim bütün evreni yaratan ve kozmosun devamını sağlayan Tanrı’yı taklit ile mümkündür. Bunun gelenekten delili ise Kur’an ve sünnetin taklididir.

İkinci teorisyen ise İbn Bacce’dır. O toplumsuz mutluluğu savunur. Yani insan doğası gereği mutlu olmak zorundadır. Siyaset ve yönetim ise ihtiyaç olmakla beraber mutluluktan önce gelemez. Mevcut siyasal yönetimlerde toplumda ideal bir yönetimin olamayacağını savunan İbn Bacce, bu nedenle ideal olanın insanın kendi kendini iyi yönetmesi olduğu neticesine varır ve ortaya tedbirü’l-mütevahhid kavramını atar. Buradan hareketle onun siyaset felsefesinin anahtar kavramı toplumdan soyutlanan anlamında kullandığı mütevahhid kavramıdır.

Üçüncü teorisyen ise yukarıda belirtilen insanî bilgeliğin yasal statüsünü

ortaya koyan İbn Rüşd'dür. Yazara göre o fakih sıfatıyla sorular sorup filozof sıfatıyla cevaplar verdiği için insanî bilgeliğin meşruluğunu sağlayan bir düşünürdür. Onun teorisinin anahtar kavramı ise "tevil"dir.

Ona göre hakiki bilgiye dolayısıyla yönetime ulaşmak için müteşâbih meseleleri doğru tevil etmek gerekir. Bunu en iyi bilenler peygamberlerdir. Buradan hareketle ona göre vahye dayalı şeriat akla dayalı şeriate nisbetle daha üstündür. Burada aslında filozofun insanî belgelik görüşüne bir aykırılık ortaya çıkmaktadır. Bunun çözümü olarak ise filozofların temel fikirlerinden olan akıl ve vahyin çatışmazlığı kullanılmaktadır. İbn Rüşd'e göre dinsel yasaların niyeti felsefe ile aynıdır, dolayısıyla aralarında bir fark yoktur. Tevil meselesine gelince onu en iyi peygamberler yapar; ancak bir peygamberin varlığından hâlihazırda söz edilemeyeceği için bu görevi peygamber varisleri olarak nitelendirilen âlimler yapabilir. Bu vasfa en yakın kişiler ise hakikat bilgisini en iyi bilen filozoflardır.

Siyasal teolojiye gelince -yazara göre filozofların dışında kalan Gazzalî ve İbn Teymiye dahî- bu yaklaşıma sahip zümre siyasal realizme teslim olmak zorunda kalmış ve ideal Tanrı devletinin formel Tanrı devletine dönüşmesinin formel araçları olmuşlardır.

Bu başlık altında yazarın ilk ele aldığı düşünür Gazzalî'dir. O filozofların din ve felsefe arasında orta terim olarak kullandığı siyaseti, din ve dünya arasında orta terim olarak kullanmıştır. Şöyle ki, dünya yerilen bir yer olup burada adaleti sağlamak için din ve ilahi yasa gereklidir. Bunu sağlayacak bir hükümdara ise daima ihtiyaç vardır. Vatanın, milletin ve dinin korunması için bu hükümdara tabi olunmalıdır.

İkinci teorisyen ise İbn Teymiye'dir. O Gazzalî'nin teorisinin biraz daha ilerisinde toplumsal düzenin sağlanması için otoritenin her olaya müdahil olması gerektiğini ve kamusal düzenin sağlanması için de bu yönetimi desteklemenin ve itaat etmenin herkes için bir vacibe olduğunu savunur. Ona göre siyaset din için bir gerekliliktir. Bu nedenle radikal gruplar bugün genel olarak İbn Teymiye'nin fikirlerini kendilerine şiar edinmektedirler. Yazara göre esasında onun söyledikleri şimdiki radikal grupları direkt destekleyen fikirler olmamakla birlikte bazı yönleri ile çelişki bile arz etmektedir. Ancak bu gruplar daha çok onun söylediklerinden değil söylemek istediklerinden hareketle fikirlerini oluşturmaktadırlar.

Tez oluşturulurken zikredilen düşünürlerin görüşleri bir felsefe tezi olmasına rağmen hem içerik hem de üslup itibariyle oldukça başarılı bir metin örgüsü ile nakledilmektedir. Zikredilen şahsiyetlerin fikirleri yine onların eserlerinden nakledilmek yerine başarılı bir şekilde damıtılarak meselenin özü tespit edilmiş ve bunun üzerinden ne denilmek istediği ortaya koyulmuştur. Ancak üsluptaki bu başarı kaynaklara gelindiğinde biraz eksik kalmaktadır. Zira müellif kitabın başında mezkûr şahsiyetlerin eserlerinin Arapça asıllarından takip edildiğini zikretmekle beraber o dile vakıf olmadığı için Türkçe ve batı dillerindeki tercümelerinden ve onları yorumlayan Strauss ve Rosenthal'den istifa etmiştir. Bu yönüyle eserin ana kaynaklar ile irtibatı zayıftır.

Yazar eserin temel tartışmasını ortaya attığı İslam Siyasal Felsefesi ve İslam Siyasal Teolojisi ve belirlediği şahsiyetler üzerinden yürütmektedir. Ayrıca bu şahsiyetlerin fikirlerinin ortaya koyulup tartışılmasında eserin girişinde belirttiği üzere ele aldığı düşünürleri kendi çağlarına göre değil bugüne göre anlama ve yorumlamanın metot olarak kullanılacağını belirtmiş ve onları bugüne konuştururken L. Strauss ve J. Rosenthal gibi iki önemli müsteşrikin medyumluğunu kullanacağını belirtmiştir. Yani orta çağ İslam düşünürlerinin fikirlerini yorumlarken bu kişilerin tahlillerini kullanacağını belirtmiştir. Nitekim eser içeriğinde bu metodunu etkin bir şekilde kullanmıştır.

Bu yaklaşımı neticesinde yazar çalışmasının sınırları ve içerikteki fikirlerin yorumlanması noktasında gelebilecek eleştirilerin açıklamasını yapmış olmaktadır. Ancak burada ele alınan düşünürlerin fikirleri tetkik edilirken zaman, devrin siyasal durumu, coğrafya gibi etkilendikleri âmillerden ayrı tutulmaları fikirlerinin net olarak anlaşılması önünde bir engel teşkil etmektedir. Öte yandan onların fikirlerini bugün açısından çok farklı yorumlarla mecrasından kayma tehlikesini de beraberinde getirmektedir. Bahsettiğimiz tehlike metinlerin tahlillerinde Strauss ve Rosenthal'in tasvirleri ile yola çıkıldığında daha da artmaktadır. Böylesine iddialı bir konuda kaynak açısından bu şekilde bir sınırlandırma savunulan tezin bazı meselelerde yanlı olması tehlikesini beraberinde getirmektedir. Nitekim kitap içeriğinde İslam filozofları ve İslam âlimlerinin görüşleri ortaya koyulurken bu taraflılık hissedilmektedir.

Mesela fikirleri ve siyaset teorileri ele alınan düşünürlerin yaşadığı dönem ve coğrafya felsefeden yana olan tavrı evveleminde hissettirmektedir. Hicri dördüncü asırda Orta Asya'da doğup Şam'da vefat eden Farabî, Altıncı asırda Endülüs'te yaşayan İbn Bacce ve yine altıncı asrın sonlarında Endülüs'te yaşayan İbn Rüşd'ün siyasî, coğrafi ve zaman açısından meselelere yaklaşımı, maruz kaldıkları baskılar, yaşadıkları zaman ve mekândaki sosyal realite; Abbasî hilafetinin ortadan kalkmaya yüz tutup bölgede farklı çatışmaların, fikirlerin ve baskıların bulunduğu hicri altıncı asrın başlarında vefat eden Gazzalî'nin durumu ile veya ona benzer hadiselerin yaşandığı kriz durumlarında Şam'da sekizinci asırda yaşayan İbn Teymiye'nin fikirlerini karşılaştırmak pek de sağlıklı bir kıyas teşkil etmemektedir. Çünkü bu şahsiyetlerin yaşadıkları zaman ve mekânın arsında açık bir uçurum gözükmemektedir.

Netice itibariyle İslam Düşüncesinin Siyasal Ufku tezi ile Zerrin Kurtoğlu, İlahiyat fakülteleri bünyesinde daha ziyade yapılan bu tür çalışmaların dışında felsefe alanından bu meseleye eğilmesi ortaya farklı bir bakış açısı koymaktadır. Metin boyunca -her ne kadar kaynak itibari ile ana metinlerden istifade edilmemiş olsa da- alana dair vukuf açık bir şekilde görülmektedir. Bu da çalışmaya farklı bir alandan nitelikli bir bakış açısı olarak önem kazandırmaktadır. Bu yönüyle hem ilahiyat hem de felsefe bölümlerindeki bir boşluğu doldurmaktadır. Ayrıca her devirde tartışmalar olmakla beraber günümüzde de tartışılabilen din-siyaset ilişkisi ve ideal devletin mahiyeti gibi meselelerde geçmişten günümüze oldukça aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır.

Abdullah Rüştü Kişi

İstanbul Üniversitesi SBE Doktora Öğrencisi

